

*Долинська М. С.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДЕРЖАВНИЙ НОТАРІАТ УКРАЇНСЬКОЇ РСР 1964 РОКУ ЯК ДЖЕРЕЛА УКРАЇНСЬКОГО НОТАРІАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Анотація. Дослідження присвячене аналізу Положення про державний нотаріат Української РСР від 31 серпня 1964 року; досліджуються органи, які вправі вчиняти нотаріальні дії, та їхня компетенція.

Ключові слова: нотаріус, державна нотаріальна контора, вчинення нотаріальних дій.

Постановка проблеми. Питання становлення нотаріату в Українській РСР та законодавчого регулювання нотаріальної діяльності є логічною ланкою дослідження питань нотаріату.

У 60-х роках проведено нову кодифікацію цивільного й цивільно-процесуального законодавства, а в наступні роки оновлено шлюбно-сімейне, колгоспне, земельне, трудове та інше законодавство. Відтак окремі положення попередніх законодавчих актів щодо нотаріату втратили силу, виявились прогалини, виникла потреба в законодавчому врегулюванні деяких питань, висунутих нотаріальною практикою й розроблених правовою наукою [1, с. 53].

Недостатньо дослідженими в Україні залишилися проблеми формування системи нотаріату та нотаріального законодавства за часів Української Радянської Соціалістичної Республіки та значення цього історичного досвіду для розвитку українського нотаріату.

Стан дослідження. Багато вітчизняних вчених присвятили дослідження історії нотаріату та нотаріального законодавства в Україні, у тому числі В. В. Баранкова, М. М. Дякович, Н. В. Василюк, Л. В. Єфіменко, В. В. Комаров, О. І. Нелін, В. Д. Степаненко, В. М. Черниш, Л. С. Ясінська та інші. Однак у працях названих науковців не достатньо приділено уваги аналізу норм Положення про державний нотаріат Української РСР 1964 року.

Метою статті є аналіз Положення про державний нотаріат Української РСР 1964 року як нормативного акту, який регулював діяльність українського нотаріату в радянській Україні, а також виявлення його основних переваг та недоліків.

Вклад основного матеріалу дослідження. 31 серпня 1964 року за № 941 Рада Міністрів УРСР прийняла постанову «Про затвердження Положення про державний нотаріат Української РСР та Переліку документів, на підставі яких вчиняються нотаріальні виконавчі написи на стягнення грошей та майна» [2], було затверджено Положення про державний нотаріат УРСР. Відповідно, Положення про державний нотаріат УРСР 1956 року визнавалось таким, що втратило силу.

Положення про державний нотаріат Української РСР (далі – Положення) складалося з п'яти розділів (організація й керівництво діяльністю державних нотаріальних контор; функції державних нотаріальних контор і органів, які вчиняють нотаріальні дії; загальні правила діяльності державних нотаріальних контор; окремі види нотаріальних дій; видання інструкцій про порядок вчинення нотаріальних дій) та 79 статей.

До органів, які вправі вчиняти нотаріальні дії, відносилися такі: державні нотаріальні контори, а в населених пунктах, де не організовано нотаріальних контор, – виконавчі комітети міських, селищних та сільських рад депутатів трудящих (далі – рад) і лише для осіб, які постійно проживають на території діяльності цієї ради.

Загальне керівництво й контроль за діяльністю нотаріальних контор УРСР здійснював Верховний Суд УРСР (відповідно до ст. 34 закону «Про судоустрій Української РСР» від 30 червня 1960 року, з наступними змінами), а керівництво в областях – обласні суди.

Керівництво й контроль за діяльністю виконкомів міських, сільських селищних рад із вчинення ними нотаріальних дій здійснювалися вищестоящими виконавчими комітетами рад депутатів трудящих. При цьому на нотаріусів найближчих нотаріальних контор покладено обов'язок інструктування службових осіб виконкомів міських, сільських і селищних рад щодо вчинення ними нотаріальних дій.

Як справедливо зауважує М. Б. Калиницький, Положення 1964 року врахувало норми нового Цивільного кодексу УРСР [3, с. 77].

Стаття 8 Положення встановлено, що нотаріальні дії в нотаріальних конторах вчиняють старші нотаріуси, заступники старших нотаріусів та нотаріуси. У разі відсутності нотаріуса нотаріальні дії виконувала інша особа за призначенням голови обласного суду.

Старші нотаріуси призначалися, переміщувалися та звільнялися головами обласних судів із санкції Голови Верховного Суду УРСР. Заступників старших нотаріусів та нотаріусів призначали, переміщували й звільняли голови обласних судів. На посаду нотаріусів, керуючись ст. 9 Положення, призначали осіб, які мали вищу юридичну освіту. Однак в окремих випадках допускалося призначення на посади нотаріусів осіб, які не мали вищої юридичної освіти, але навчалися у вищих юридичних учбових закладах, та осіб із числа молодих спеціалістів, які закінчили юридичні вищі учбові заклади, лише після проходження ними стажування в нотаріальній конторі протягом 3-х місяців. При цьому нотаріуси не могли займати за сумісництвом інших посад, за винятком посад викладачів учбових закладів та курсів.

Згідно зі ст. 13 Положення нотаріальні контори були вправі вчиняти такі нотаріальні дії:

а) посвідчували договори, довіреності, заповіти, нотаріальне посвідчення яких передбачене законом, різні угоди, нотаріальне посвідчення яких не є обов'язковим, якщо вони не суперечать закону й сторони бажають їх нотаріально посвідчити;

б) видавали свідоцтва про право на спадщину, свідоцтва про право власності на частину в спільному майні подружжя, набутому протягом перебування в шлюбі, свідоцтва про купівлю будівель із прилюдних торгів;

в) вчиняли виконавчі написи на документах, передбачених спеціальним переліком, затвердженим Радою Міністрів УРСР, протести векселів, морські протести, написи про несплату чеків;

г) засвідчували вірність копій і виписок із документів, вірність копій із нотаріально засвідчених копій документів, а також із копій рішень, вироків, ухвал і постанов, виданих судовими органами, або з копій рішень виконавчих комітетів Рад депутатів трудящих; справжність підписів на документах, які не мають значення майнових угод, вірність перекладів документів з однієї мови на іншу, а також справжність підписів перекладачів на документах, факт знаходження громадянина в живих, факт перебування особи в певному місці, факт і час пред'явлення документа;

д) вживали заходи з охорони майна, яке залишилося після померлих;

в) приймали в депозит грошові суми й цінні папери для передачі їх за належністю, заяви громадян та установ для передачі їх іншим громадянам і установам, видавали довідки про це;

ж) накладали на будинки арешти (заборони) за постановами судово-прокурорських органів, за повідомленнями установ, банків або госпрозрахункових організацій і підприємств про видачу позички та під час укладання договору застави майна.

До компетенції виконавчих комітетів міських, селищних і сільських рад у населених пунктах, де не було нотаріальних контор (ст. 14 Положення) відносилося вчинення для осіб, які проживали на підпорядкованій цій раді території, таких нотаріальних дій:

а) посвідчували договори купівлі-продажу, дарування, обміну й застави будинків на суму не більше 1 000 крб, договори продажу будинків на знос, договори про відчуження будинків на умовах довічного утримання, договори співвласників спільних будинків про встановлення порядку користування частками будинків у натурі, заповіти, довіреності, крім довіреностей на вчинення дій за кордоном, особу одержувачів поштової й телеграфної кореспонденції;

б) засвідчували: вірність копій із свідоцтв про закінчення загальноосвітньої школи та з свідоцтв і дипломів про закінчення середніх спеціальних учбових закладів для осіб, які закінчили такі учбові заклади на території цієї місцевої ради, копій документів щодо сімейного стану (свідоцтв про народження, шлюб, смерть та ін.), копій довідок про службу в Радянській Армії й Військово-Морському Флоті, виданих для надання пільг родині, копій довідок військових столів про відношення до військової служби, виписок із постанов правління і загальних зборів колгоспів, що стосуються цього громадянина; справжність підписів на документах, які не мають значення майнових угод;

в) вживали заходів з охорони майна, яке залишив померлий;

г) накладали на будинки арешти (заборони) за постановами судово-прокурорських органів, за повідомленнями установ, банків або госпрозрахункових організацій і підприємств про видачу позички та під час укладання договору застави майна.

Правилами ст. 15 Положення встановлено, що нотаріальні дії можна було вчиняти в будь-якій нотаріальній конторі, за внятком:

а) посвідчення договорів про відчуження, заставу й розділ майна, яке провадилося за місцем знаходження майна, та посвідчення договорів про дарування автомобілів, яке провадилося за місцем реєстрації автомобілів;

б) посвідчення договорів про надання земельних ділянок у безстрокове користування для індивідуального, колективного й кооперативного житлового будівництва, яке провадилося за місцем знаходження земельної ділянки;

в) накладання заборон (арештів) на будинки й зняття їх, які провадилося за місцем знаходження будинку;

г) охорони спадкового майна й видачі свідоцтв про право на спадщину, які провадилися за місцем відкриття спадщини. Якщо місце відкриття спадщини невідоме, свідоцтво про право на спадщину могло бути видано за місцем знаходження спадкового майна;

д) протесту векселів у неплатежі або в неакцепті, посвідчення неоплати чека й прийняття грошей у депозит, які провадили за місцем платежу.

При цьому нотаріус не вправі вчиняти нотаріальні дії від свого імені, від імені й на ім'я своєї дружини, своїх і її близьких родичів, а також на ім'я й від імені співробітників цієї нотаріальної контори. У примітках до цієї статті зазначено, що під терміном «нотаріус» розуміються, крім нотаріуса, також службові особи виконкомів місцевих рад депутатів трудящих, які вчиняють нотаріальні дії.

Згідно зі ст. 19 Положення нотаріуси й співробітники нотаріальних контор зобов'язані додержувати таємниці щодо виконуваних ними нотаріальних дій, а також доручених їм справ і документів. Довідки про вчинені нотаріальні дії видаються лише особам, за дорученням або стосовно яких учинені нотаріальні дії, а також на вимогу прокуратури, судових і слідчих органів і в інших, спеціально передбачених законом, випадках. Щодо заповітів, то довідки громадянам, на ім'я яких зроблені заповіти, видаються лише після смерті заповідачів. Тобто текст цієї статті аналогічний змісту статті 19 Положення про державний нотаріат Української РСР від 26 грудня 1956 року.

На нотаріуса ст. 18 Положення покладено обов'язок стежити за законністю всіх угод, що нотаріально засвідчуються, і документів, які засвідчуються. Нотаріус зобов'язаний сприяти установам, підприємствам, організаціям та громадянам в охороні їхніх прав і законних інтересів. Також нотаріус під час вчинення нотаріальних дій від імені юридичної особи перевіряє її правоздатність, а також повноваження й справжність підпису її представника. Під час вчинення нотаріальних дій від імені громадянина перевіряється його дієздатність, самоособовість і справжність підпису.

Неправильну нотаріальну дію, а також відмову у вчиненні нотаріальної дії можна було оскаржити за правилами, передбаченими Цивільним процесуальним кодексом УРСР. За тими ж правилами прокурор міг опротестувати неправильну нотаріальну дію або відмову від учинення її.

Скарга на службовий вчинок нотаріуса, що не мав характеру нотаріальної дії, подавалася відповідно до обласного суду, якщо вчинок допустив нотаріус, або до виконавчого комітету вищестоящої ради депутатів трудящих, якщо вчинок допустила службова особа виконкому місцевої ради.

За вчинення нотаріальних дій і надання технічних послуг державні нотаріальні контори та виконавчі комітети місцевих рад депутатів трудящих стягували державне мито відповідно до діючого законодавства. Контроль за правильним стягненням державного мита й своєчасним внесенням її в установи Державного банку покладалася на місцеві фінансові органи.

У розділі IV Положення розглядалися загальні правила вчинення окремих видів нотаріальних дій, а саме нотаріального посвідчення угод; видача свідоцтв про придбання будинків із прилюдних торгів; видача нотаріальних свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя, набутого під час перебування в зареєстрованому шлюбі; накладення заборон (арештів) на будинок; вжиття заходів з охорони майна, що залишилося після померлого, видача свідоцтв про

право на спадщину; вчинення виконавчих написів і протестів векселів; засвідчення вірності копій документів; засвідчення вірності перекладів, викладених мовами народів СРСР та іноземними мовами; засвідчення справжності підписів на документах і безспірних обставин; передача заяв від громадян і установ іншим громадянам і установам; прийняття в депозит грошових сум для передачі за належністю; вчинення морських протестів.

У ст. 79 розділу V Нотаріального положення «Видання інструкцій про порядок вчинення нотаріальних дій» передбачено, що нотаріальні інструкції видає Верховний суд Української РСР. Зокрема, на виконання вищезазначеної вказівки постановою Президії Верховного Суду Української РСР була затверджена Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріальними конторами Української РСР [4] від 22 січня 1965 року.

Рада Міністрів Української РСР 12 квітня 1966 року за № 307 прийняла Постанову «Про внесення змін до Положення «Про державний нотаріат Української РСР» [5], якою дозволено в районах, де немає нотаріальних контор, вчиняти нотаріальні дії районним радам.

У новій редакції викладено ст. ст. 3, 5, 14 Положення. Зокрема, ст. 3 не лише редаговано, але й доповнено новим реченням: «Під час вчинення нотаріальних дій нотаріуси й працівники виконкомів місцевих рад депутатів трудящих незалежні та підпорядковуються тільки закону».

У ст. 14 Положення про державний нотаріат виключено вимоги щодо необхідності вчинення нотаріальних дій лише для осіб, які проживають на підпорядкованій раді території; а також змінено компетенцію виконавчих комітетів сільських, селищних, районних і міських рад – дозволено їм посвідчувати різні угоди на суму не більше 1 000 крб, нотаріальне посвідчення яких не є обов'язковим, якщо останні не суперечать закону й сторони бажають їх нотаріально посвідчити.

Відповідно до вказаної постанови Президією Верховного Суду УРСР 19 серпня 1966 року було внесено зміни в прийнятій Президією Верховного Суду 12 лютого 1965 року Інструкцію про порядок вчинення нотаріальних дій виконавчими комітетами рад, яка змінила назву на «Інструкцію про порядок вчинення нотаріальних дій виконавчими комітетами міських, районних, селищних і сільських рад депутатів трудящих».

З метою правильного ведення нотаріусами діловодства Президією Верховного Суду УРСР 18 вересня 1964 року було затверджено Інструкцію з діловодства в нотаріальних конторах Української РСР, у яку було внесено зміни й доповнення, затверджені постановою Президії Верховного Суду УРСР від 24 травня 1968 року [6].

18 вересня 1964 року Президією Верховного Суду УРСР затверджено Інструкцію про порядок прийому-передачі депозитних сум або цінних паперів і обліку депозитних операцій у нотаріальних конторах Української РСР [7].

Ми погоджуємося з думкою Л. Е Ясінської, що Положення 1964 року все ж таки було проміжним кроком у процесі вдосконалення нотаріального законодавства. Практика поєднання обласними судами функцій судового нагляду й судового управління себе не виправдала. Більше того, завантажені складною й різноманітною роботою щодо судового управління обласні суди не могли приділяти належної уваги керівництву діяльності нотаріальних контор, своєчасному й правильному спрямуванню нотаріальної практики. Не виправдало себе також і наділення Верховного Суду УРСР не властивими йому функціями

судового управління, а керівництво нотаріальними органами – тим паче [8, с. 153–154].

Діяльність нотаріальних контор здійснювалася як під керівництвом державних органів Української РСР, так і всесоюзних. Прикладом таких нормативних актів є Постанова Ради Міністрів СРСР від 10 червня 1950 року № 2531 «Про затвердження типових штатів нотаріальних контор», Інструкція про державне мито, затверджена Міністерством фінансів СРСР від 26 квітня 1965 року, Постанова № 6 Пленуму Верховного Суду СРСР від 1 липня 1966 року «Про судову практику в справах про спадкоємство» та багато інших.

Висновки. Положення про державний нотаріат Української РСР привели нотаріальне законодавство у відповідність до цивільного законодавства.

Вчинення нотаріальних дій покладалося, крім нотаріальних контор, на виконавчі комітети міських, селищних та сільських рад депутатів трудящих, а з 1966 року – також на виконавчі комітети районних рад.

На нашу думку, значний вплив на розвиток українського нотаріального законодавства мало Положення про державний нотаріат Української РСР 1964 року. Зокрема, ним підвищено вимоги до освіти нотаріусів (наявність вищої юридичної освіти) та до органів, які вправі вчиняти певні нотаріальні дії; почали діяти районні ради в населених пунктах, де не було нотаріальних контор.

Оскільки вчинення нотаріальних дій у цей період покладалося не лише на нотаріусів, працівників райвиконкомів, сільських, селищних рад, які не завжди мали належний рівень знань та освіти, тому для них були важливими саме норми Положення про державний нотаріат Української РСР.

Перспективи подальших розвідок полягають у більш детальному дослідженні вчинюваних нотаріальних дій, у період дії Положення про державний нотаріат Української РСР 1964 року.

Література:

1. Лесницькая Л.Ф. Закон о государственном нотариате / Л.Ф. Лесницькая // Советское государство и право. – 1973. – № 12. – С. 53–61.
2. Про затвердження Положення про державний нотаріат Української РСР та Переліку документів, на підставі яких вчиняються нотаріальні виконавчі написи на стягнення грошей та майна : Постанова Ради Міністрів УРСР від 20 березня 1964 р. за № 941 // ЗП УРСР. – 1964. – № 8. – Ст. 113.
3. Кальницький М.С. Нариси історії нотаріату України / М.С. Кальницький. – К. : Гопак, 2008. – 144 с.
4. Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріальними конторами Української РСР, затверджена постановою Президії Верховного Суду Української РСР від 22 січня 1965 р. – К. : Друкарня МОГП УРСР. – 1965. – С. 68. – Ст. 113.
5. Про внесення змін до Положення «Про державний нотаріат Української РСР» : Постанова Ради Міністрів Української РСР від 12 квітня 1966 року № 307 // ЗП УРСР. – 1966. – № 1. – Ст. 44.
6. Інструкція по діловодству в нотаріальних конторах Української РСР, затверджена постановою Президії Верховного Суду Української РСР від 18 вересня 1964 р. (зі змінами й доповненнями, затвердженими постановою Президії Верховного Суду УРСР від 24 травня 1968 р.) // Нотаріат : збірник нормативних актів і зразків документів для нотаріальних контор і виконкомів місцевих рад депутатів трудящих. – К. : Видавництво політичної літератури України. – 1969. – 198 с.
7. Інструкція про порядок прийому-передачі депозитних сум або цінних паперів і обліку депозитних операцій в нотаріальних конторах Української, затверджена Президією Верховного Суду УРСР від 18 вересня 1964 р. – К. : Друкарня МОГП УРСР, 1964. – С. 13.
8. Ясінська Л.Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Л.Е. Ясінська ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів. – 2005. – 230 с.

Долинская М. С. Общая характеристика Положения о государственном нотариате Украинской ССР 1964 года в качестве источника украинского нотариального законодательства

Аннотация. Исследование посвящено анализу Положения о государственном нотариате Украинской ССР от 31 августа 1964 года; исследуются органы, которые вправе совершать нотариальные действия, и их компетенция.

Ключевые слова: нотариус, государственная нотариальная контора, совершение нотариальных действий.

Dolynska M. Overview of the Regulation on State Notary Ukrainian SSR in 1964 as a source of notary Ukrainian legislation

Summary. Research is devoted to the analysis of the Regulation on State Notary Ukrainian SSR dated 31 August 1964, authorities investigated what exercises to perform notarial acts and their competence.

Key words: notary, public notary, notarial acts.